

Náboženství a společnost – „Bůh je zpět“

Přednáška kardinála Miloslava Vlká na pozvání Demokratického institutu

Mladá Boleslav 11. října 2011

Vážený pane předsedo správní rady Demokratického institutu, vážený pane rektore, vážení přátelé, milí posluchači,

Děkuji především za vaše milé pozvání. Rád přicházím, protože téma, které je pro dnešek zvoleno, je velice aktuální. Diskutuje se o něm na nejrůznějších rovinách ve společnosti a myslím, že nepřeháním, když řeknu, že v celém světě. Není to především téma náboženské, propagační, ale je to tematika celospolečenská, existenční, filosofická, která zajímá nejen filozofy, ale i politology, politiky, ekonomy, novináře a další odborníky. Je samozřejmé, že se o ní doširoka diskutuje také v církvi.

Já nejsem z řady těch specialistů, kteří se profesionálně soustředují na sledování tohoto problému ve světě, ale k tématu jsem se dostal z praxe, když jsem se už v době komunismu setkával s řadou lidí nejrůznějšího druhu, profese a zaměření, kteří se zajímali o otázky duchovních a náboženských hodnot, o základní otázky odkud a kam směřujeme, jaký je smysl naší lidské existence, jaká je naše identita, werichovsky řečeno, k čemu tady jsme. Dnes mnoho odborníků hledá odpovědi a vysvětlení současné komplikované situace v nejrůznějších částech a oblastech světa a východiska z ní.

O tomto tématu se u nás zmiňují různé osobnosti jako například známý filosof prof. Václav Bělohradský nebo profesor Tomáš Halík a další. Šířeji k nám tuto problematiku uvádí docent JUDr. Václav Mezřický CSc, zvláště ve sborníku „Perspektivy globalizace“, který letos vydalo nakladatelství Portál. Jmenovaný autor působí od r. 1991 jako ředitel Ústavu práva životního prostředí právnické fakulty UK. Tento sborník je souhrn prací dalších sedmi autorů. Navazuje na titul „Globalizace“ vydaný v roce 2003 rovněž v Portálu, který je určen studentům politologie a příbuzných oborů. Odborníci v těchto publikacích konstatují, že na současnou společnost již nelze nahlížet perspektivou sociálních věd bez užití termínu „globalizace“.

Tomuto zaklínadlu se dostává prostor na rozličných, často i velmi vzdálených, diskurzivních rovinách: od kontemplančních vědeckých autorit přes publicistická pojednání o současném světě, po alarmující rétorické obraty radikálů na protestních shromážděních...(srov. přídeštní sborník). Autoři bohatě citují v poznámkách sborníku další literaturu s tímto tématem. Sám Mezřický tu prezentuje velice známou knihu dvou anglických autorů Johna Micklethwaita a Adriana Wooldrige „God is back“ s podtitulem „Jak globální probouzení víry mění svět“. Tato kniha by si zasloužila podrobnějšího studia a diskuse. Doc. Mezřický její prezentaci uzavírá konstatováním, že „ze závěrů obou autorů vyplývá, že náboženství bude hrát v budoucnosti...stále větší roli ve veřejném prostoru“ (str. 225).

V citovaném sborníku doc. Mezřického autoři konstatují, že „z velmi podrobných a věrohodných zdrojů plyne, že na světě dochází k podstatné renesanci religiozity, zejména křesťanské a muslimské, a že touto vlnou je zasažena například i čínská populace. Zajímavé jsou různé statistiky právě

o náboženské situaci ve stále se vzrůstající hospodářské velmoci Číny, které jsem nedávno četl. Náboženství ve světě nepochybně představuje sílu, která může ovlivňovat vytváření základů právního řádu, jímž by se mělo řídit světové vládnutí“ (str. 199). Hodnocení Mezřického se shoduje s překvapivými výsledky bádání renomované americké společnosti „The Pew Forum on religion & public life“ o mizení duchovních hodnot a o jeho souvislosti se šířením násilí ve společnosti.

V poslední kapitole svého sborníku, který je nadepsán „Návrat Boha“, cituje Mezřický amerického sociologa Nesbita, který v jedné ze svých knih uvádí, „že napříště myšlenka pokroku nebude vyvěrat z racionálně-sekulárního přesvědčení..., ale z renesance náboženství. V míře odpovídající postupnému rozšiřování pochybností o současné civilizaci se podle něho dá předpokládat, že náboženství vyplní vakuum vyplývající ze selhání modernity – ze zklamání z vědy, životní nudy. Bylo by také třeba dodat, že i ze vzrůstající se úzkosti z budoucnosti...“ (str. 225). To je jen několik perliček.

Setkání s tímto typem literatury v dnešním světě mě vedlo zpět k poznatkům a úvahám, kterými jsme se zabývali v naší existenční situaci v době komunismu. Tehdy jsme stále více chápali, že komunismus je negativním vyvrcholením a zhroucením idejí Velké francouzské revoluce, aniž bychom chtěli degradovat její dějinný význam. Ve velkých ideologiích 20. století, v komunismu a nacismu, se jasně ukázalo, že i ty nejvznešenější lidské ideje, jaké francouzská revoluce přinášela – svoboda, rovnost a bratrství – nejsou nic. Ano, zvrhnou se ve svůj opak, jestliže nejsou neseny nejvyšší Pravdou a dobrem. Když byl člověk ustanoven jako střed, jako rozhodující činitel života společnosti, nebo spíše když byl postaven na oltář, kam se poděla lidská

svoboda? Zvrhla se v otroctví. Uzurpování moci člověka nad člověkem, určování hodnoty člověka a jeho důstojnosti podle jen libovolných lidských měřítek a osobních sobeckých či stranických zájmů vedlo ke koncentrákům a gulagům. A kam se poděla rovnost, když člověk podle vlastní úvahy povýšil rasu či příslušnost k určité třídě na základní měřítko hodnocení důstojnosti a rovnosti člověka? Kam se podělo bratrství při Hitlerově „Drang nach Osten“ nebo při vpádu „bratrských“ vojsk do naší země v roce 1968? Co zbylo z vysokých ideálů francouzské revoluce, ponechaných v rukou lidí? Pád těchto ideologií před našima očima je velkou dějinnou lekcí. Pro nás je při analýze našich osobních zkušeností s velkými ideologiemi 20. století jasné, že tudy cesta nevede! Bohužel jsme neudělali dostatečně fundované hodnocení a rozbor toho, co jsme zažili, a nevyvodili důsledky pro náš další vývoj. Jaké je hodnocení našeho společenského vývoje 22 let po pádu komunistické ideologie? Na tuto otázku si může každý odpovědět, zvláště ve světle literatury, o které tady mluvím. Dodám jen, že jsem tehdy ještě nechápal v plné šíři to, co v první polovině 20. stol. napsal známý německý sociolog náboženství Max Weber. Obecně, ale velmi předvídavě řekl, že na počátku své profesionální kariéry byl přesvědčen, že víra je odbytá věc a že je pouze otázkou času, kdy její význam pro člověka zmizí. Na konci své profesionální kariéry uprostřed minulého století pokorně vyznává, že náboženství je zvláštní fenomén, který nezmizí, protože když upadá nebo se zmenšuje, vytváří vakuum, které po jeho hodnotách znovu volá. Vývoj mu dává zcela za pravdu.

Podívejme se v tomto směru k sousedům. V roce 2007 vyšla v nakladatelství „Návrat domů“ kniha německého autora Petra Hahneho pod názvem „Konec legrace“, z původního německého titulu „Schluss mit lustig“ s podtitulem

„Německo na kolenou! A co my?“ Autor je nejznámějším německým televizním komentátorem, zástupcem ředitele berlínského studia ZDF. Jeho ředitel Markus Schächter jej označil za „nejdůležitějšího muže v Berlíně“. Ve své skrovné knize „přináší šokující informace o rozpadu nejen německé, ale celé evropské společnosti i její kulturní tradice, na základě běžně dostupných informací a vyjádření čelních politických představitelů analyzuje aktuální stav německé společnosti a předkládá ne příliš radostný výhled do budoucnosti“. Autor připomíná opakující se události, že mládež, žáci jsou schopni postřílet své spolužáky i učitele. Připomíná různé americké zkušenosti tohoto druhu, ale i podobnou událost v Erfurtu v roce 2002. Šířeji se zamýšlí nad kořeny a souvislostmi těchto událostí a také nad možným řešením. Vzpomíná na revoltu mladých v roce 1968 (viz str. 24 a dále) a ukazuje například, na jakých zodpovědných místech dnes její nositelé sedí. Znovu a znovu dochází k závěru, že chybí duchovní hodnoty a výchova k nim. Bohatě cituje výroky a názory různých zodpovědných osobností německého veřejného života a odvážně ukazuje, že s těmito lidmi a s těmito názory nelze ze současné krize vyjít a že v té situace – pokud se nezmění – není perspektivní východisko. Některé tituly kapitol jsou velmi výmluvné: „Zbabělá společnost kompromisů“, „Hledání smyslu a hledání zábavy“, „Přiveďte zpátky Boha“, „Příklad místo příkazu“, „Tvůrci strachu na konci“, „Životní lži společnosti žijící pro zábavu“ atd. Uvedené tituly ukazují, jakým směrem se uvažování autora knihy ubírá. Není to filosofování, ale vychází vždy z konkrétních událostí a je komentuje. Autor není nějaký úzkoprsý evangelík, ale velmi racionálně uvažuje a své úvahy dokládá konkrétními fakty.

Před několika lety jsem se v Bruselu účastnil spolu s 21 různými náboženskými leadry z celého světa dialogu o příčinách finanční a ekonomické krize. Hlas této diskuse zněl unisono: nejde jen o ekonomickou a finanční záležitost, ale jedná se zároveň o krizi etickou a morální, o krizi duchovních hodnot, které byly v této oblasti zanedbány. Myslel jsem opět na naši situaci a na absenci duchovních hodnot v životě společnosti a na tolik negativních jevů, které z toho vyrůstají. V poslední době velcí američtí ekonomové varují před hrozícím celosvětovým kolapsem hospodářství za současného stavu ekonomie.

Tyto úvahy ukazují, jaké různé módní postoje vedou pak k situaci ve společnosti ve světovém měřítku. Ostatně je často zažíváme i u nás. Vzpomeňme na norskou tragédii, londýnské výtržnosti zaplacené lidskými životy, berlínské ničivé akce mládeže. V našem tisku se projevuje bezradnost: „co s tím budeme dělat“, mluví se o „systémové krizi“ nebo o „světě pracujícím k porodu“. Začínají se váhavě hledat příčiny.

Z německé scény bych ještě chtěl citovat jednu knihu, jejíž autor se slovanským jménem Matthias Matussek, jí dal název „Das katolische Abenteuer. Eine Provokation“. Jednu z posledních kapitol nadepsal „Soumrak model“. Kniha není pouze nějaké velké knižní kázání, ale tady mluví o duchovních hodnotách pro dnešní svět člověk „od novin“ . Prošel novinami Berliner Abend, Stern, Spiegel, byl dopisovatelem v New Yorku, v Rio de Janeiru, tedy prošel svět. A vedle spíše kritického Hahneho nabízí konkrétní pozitivní řešení mnoha situací. Obě tyto knihy, které líčí situaci našich sousedů, jsou velmi užitečné pro analýzy a konkrétní hledání východisek z podobných situací u nás, ke kterým se zatím konkrétně nikdo z našich

politiků neodhodlal. Jen se pouze pragmaticky připravují další a další programy, které většinou znovu a znovu nevycházejí, ale neuvažuje se mnohdy neracionálně proč.

Kromě těchto různých rovin situace ve světě se velmi diskutuje i na všech rovinách církve a hledají se správné postupy, jak pomoci dnešní společnosti. Právě církev má jako své poslání vnášet do společnosti, do světa, duchovní hodnoty. Po Velké francouzské revoluci byla církev zahrnuta a sama se stáhla do ghetta a žila spíše pro sebe. Ale Druhý vatikánský koncil se stal mezníkem otevření se církve světu a společnosti, tzv. 'aggiornamenta'. Od té doby se mnoho změnilo, zvláště za posledních dvou papežů. Jan Pavel II. byl symbolem otevření se církve. Jeho otevřená náruč byla toho velkým symbolem a jeho pohřeb svědectvím. Papežové nekritizují „ten zlý svět“, ale zvláště Benedikt XVI. je svou velkou teologickou erudicí vlastně jedinou velkou postavou ve světě, která podává vysvětlení situace a dává orientaci, jak z krize vyjít. Která světová osobnost nebo instituce je schopna shromáždit živě před svým řečništěm 5 milionů lidí, jak to udělal v r. 1996 v Manile Jan Pavel II.? Která světová osobnost shromáždí k sobě 2 miliony mladých lidí, aby jim světila živě poselství pro jejich život, jako to udělal v Madridu Benedikt XVI.? On, na svých cestách, mluví v parlamentech k politikům o konkrétní situaci světa a jejím řešení, mluví na univerzitách k profesorům a vědcům, nedělá jim kázání, ale vede s nimi dialog. Tématem řady jeho velkých projevů je vztah rozumu a víry. Nedává praktické konkrétní návody, ale mluví o základech ekonomie i politiky, přesně o tom, co dnešní společnost potřebuje. Mluví o rozvoji člověka i celých národů, o etice podnikání, o odpovědnosti finančního sektoru. V oblasti kultury mluví o převažující technicistní mentalitě, o moci

médií, o oblasti etické, o obraně lidské důstojnosti, o právních systémech, o koncepci práv a povinností. Mluví o problémech globálních, o oblasti politické. Nesnaží se lacino získávat popularitu, ani „nechytá dušičky“, ale má na zřeteli dobro společnosti. Jeho poslední encyklika Láska v pravdě je toho velikým dokladem.

V posledním půlstoletí se v církvi rozvinula velká řada obnovných církevních hnutí (která jsem ve světě poznal), aby církve napřed změnila sama sebe, chce-li měnit ty druhé. Proto řeč, které dnes svět rozumí, nejsou kázání, ale svědectví života...

V perspektivě, že ten, který je autorem vesmíru i lidského světa, že tento Bůh není Bohem vzdáleným, ale Bohem blízkým, jsem přesvědčen, že svět má šanci z krize vyjít.

Kardinál Miloslav Vlk